

Bij het afscheid van J. Q. van Regteren Altena

Gewapend met een formidabele kennis en met een inzicht in de tekenkunst zoals slechts enkelen dat nog in onze tijd bezitten, kwam Van Regteren Altena naar het Rijksmuseum. Kennis en ervaring had hij opgedaan als collectionneur reeds in de thans legendarisch lijkende veilingen uit de jaren twintig en later als beheerder van de verzameling Fodor, waar hij met de geringe middelen, die in die jaren beschikbaar werden gesteld, wonderen had verricht.

Zijn reputatie als 'connoisseur' en scherpzinnig beoordelaar van tekeningen, zijn kennis van de tekeningen en van de kleine wereld der verzamelaars en ook zijn persoonlijke vriendschappen met verscheidene beheerders van de grote Prentenkabinetten maakten hem tot de man, die het Prentenkabinet te Amsterdam een nieuw élan kon geven. Het sprak dan ook vanzelf, dat de heer Röell hem aanzocht om de plaats van Directeur te vervullen.

Zo kwam hij op 1 januari 1948 voorgoed naar de Jan Luykenstraat, nadat hij reeds voor die tijd als adviseur bij de aankopen was opgetreden. Hij vond hier een stuurmanloos Prentenkabinet, dat door de oorlogsjaren van 1940-1945 tamelijk ontreddeerd was. Zijn eerste werk was dan ook het hergroeperen van de verzameling, zodat de verschillende onderdelen van het Kabinet door een

overzichtelijke rangschikking beter tot hun recht kwamen. De tekeningenverzameling kreeg een indeling naar eeuwen, de historische verzameling, bijeengebracht door Frederik Muller, werd na lange verwaarlozing weer geheel in de ordening van haar oorspronkelijke bezitter hersteld en de prent-verzameling werd definitief ingedeeld in een eerste en een tweede categorie. Dit waren voorbereidende werkzaamheden, waarop in de latere jaren werd voortgebouwd. Zij gaven het programma aan dat steeds met vrucht aangehouden werd.

Het programma, dat de nieuwe Directeur zich had gesteld, omvatte echter veel meer. Van meet af aan stond het bij hem vast, dat onze nationale tekeningenverzameling niet uitsluitend uit Nederlandse tekeningen kon blijven bestaan. Hij wilde verder gaan dan de opgave die Van der Kellen, de eerste Directeur die tekeningen aankocht voor het Kabinet, zich had gesteld. Een overzicht van de Europese tekenkunst stelde hij zich tot doel.

Hoewel de tijd voorbij leek, dat nog ooit aan de verwezenlijking van zulk een ambitieuze opzet kon worden gedacht, wist hij met de inzet van al zijn energie en speurzin een collectie buitenlandse tekeningen samen te brengen, die menigeen verbaasd deed staan.

Na veertien jaar van een welbewust gevoerd be-

leid kan thans worden gezegd, dat nieuwe grondslagen zijn gelegd en dat de tekeningen-collectie een bredere basis heeft gekregen. Dit heeft mogelijk gemaakt, dat in de toekomst het onderzoek naar de tekeningen op een ruimer terrein kan worden voortgezet en dat daardoor onze nationale verzameling in de rij van de grote Europese collecties ook voor de tekeningen een plaats van betekenis zal blijven innemen.

Wij danken dit geheel aan de veelzijdigheid en vasthoudendheid van Van Regteren Altena. In dit licht moet zijn voortdurend bezig zijn met het uitbreiden van de verzamelingen worden gezien. Hij exploreerde daarbij gebieden, die nog weinig in tel waren bij de beheerders van de Prentenkabinetten, en juist door het bijeen brengen van tekeningen, die geen gevestigde reputatie hadden, werd menige vondst door hem gedaan. Zo groeide een boeiende collectie tekeningen van Italiaanse kunstenaars uit de XVIe en XVIIe eeuw en zo werd ook de Franse school van een kleine groep uitgebreid tot een overzicht, dat ver doorloopt in de XIXe eeuw.

Op dit ogenblik is nog niet te overzien wat de resultaten zijn van deze veelzijdige activiteit. Er zijn slechts enkele bladen van deze nieuwe aanwinsten met commentaar gepubliceerd. Uit de vele bezoeken van buitenlandse vakgenoten is echter al gebleken, dat Amsterdam ook op het gebied van de Franse en Italiaanse tekenkunst begint mee te tellen.

Het was een wijs beleid, dat voortkwam uit een groot kennerschap en dat bovendien aangevuld werd door flair en een echte verzamelaarshartstocht. Een gelukkige combinatie van eigenschappen verenigd in één man. Het uitgangspunt bij het verzamelen voor een Prentenkabinet zal altijd anders blijven dan voor een schilderijencollectie, waar een aanwinst meestal om haar esthetische perfectie wordt gezocht. Het komt er hier immers ook op aan documenten te vinden van instructieve aard, eerste gedachten voor een kunstwerk, dat in wording is, of studies nodig voor de voltooiing van een detail en bij dit speurderswerk kwamen zijn speciale gaven vooral tot hun recht. Toch werden, wanneer de middelen dit toelieten,

ook de meesterwerken der tekenkunst niet over het hoofd gezien. De aankopen van een blad van Claude Lorrain, een leeuwen-studie van Rembrandt, een volmaakte landschapstekening van Boucher, een prachtig gecomponeerde schets met katten van Gainsborough of een met bravoure uitgevoerde studie voor een soldatenbivak van Géricault, om enkele bladen te noemen uit een veel grotere reeks van 'meester-tekeningen', getuigen van een feilloze smaak. Gelukkig was ook de keuze uit de verzameling van de Vorst van Liechtenstein, die dank zij ruimere middelen in 1948 en in 1951 kon worden gedaan. Voor het eerst werd toen ook de nog zeer beperkte groep vroege Duitse tekeningen met belangrijke studies versterkt.

Dit waren ware triomfen, hoogtepunten van het jaar, die zich ook tot de prentverzameling uitstrekten, wanneer na lange en moeizame onderhandelingen een ets van Seghers, als het landschap met de scheepstakelage, een gravure van de Meester E.S., een album met prenten van Johannes Teyler of enkele proefdrukken van Goya's Caprichos in de collectie overgingen. Alle medewerkers deelden in de gedenkwaardige momenten waarin zo'n vurig begeerd stuk het eigendom van het Prentenkabinet werd.

Gedenkwaardig om andere redenen zijn ook de momenten, waarin een vondst werd toegelicht of waarin de mogelijkheden voor een toeschrijving werden overwogen. Dan groeide de verstandhouding tussen Directeur en Staf en werd het duidelijk op hoeveel ervaring het oordeel over een tekening was gebaseerd. Zonder een zweem van pedant theoretiseren, maar uitgaande van hetgeen het kunstwerk te zeggen had, werd dan de tekening in al haar samenstellende factoren ontleed. Er werd overwogen en vergeleken, alle in het geheugen geborgen beelden te voorschijn gehaald en vooral de mogelijkheden van een kunstenaar onder het oog gezien met de fantasie van iemand, die tot herscheppen in staat is. Van Regteren Altena beleefde die ogenblikken met intensiteit. Ook wanneer de tekening aanvankelijk raadselachtig leek liet hij niet los. Integendeel, het prikkelde hem tot dieper onderzoek. Zijn speur-

ende blik zocht net zolang tot zij tot het karakteristieke doorgedrongen was en ook wanneer dan de uitkomst velen gewaagd kon toeschijnen, wierp deze toch steeds een nieuw licht op de tekening. Zo bleef hij steeds 'ontdekkingsreiziger in onontgonnen gebied' en nauwelijks telde hij de vondsten op terreinen, die door hem volledig waren verkend. En toch heeft het Prentenkabinet ook hier veel aan hem te danken. Zijn dagelijkse speurtochten langs veilingzalen en antiquairs brachten telkens weer kleine verrassingen, die het werk van onze Nederlandse kunstenaars verrijkten of nieuwe namen toevoegden aan het brede overzicht, dat het Kabinet reeds bezat. Ik denk b.v. aan zijn eerste aanwinst, een op twee kanten van het blad getekende schets van Heemskerck (ge-reproduceerd op de omslag van dit Bulletin), die altijd aan Giulio Romano was toegeschreven. Van Regteren Altena stelde al spoedig vast, dat men hier te maken heeft met een studieblad uit de Romeinse periode van Maerten van Heemskerck. Rembrandt bleef bij al zijn werk voor het Prentenkabinet een centraal thema. Bij de hergroepering van de tekeningenverzameling onderwierp hij de indeling, die door Henkel was ingevoerd, aan een zorgvuldige revisie. Tekeningen, die in de catalogus de meester niet waardig waren gekeurd, werden weer in hun oude glorie hersteld en van meet af aan werd voortdurend uitgezien hoe de collectie nog kon worden uitgebreid. Dit leidde tot de ontdekking van twee vroege tekeningen: één reeds in het begin van zijn directeurschap, een trompetter te paard en de ander, enige jaren later, een Gerechtigheids-scène, die thans als een van de vroegste tekeningen van Rembrandt geldt en die om haar gedurfde opzet, ondanks nog onmachtigheid van kunnen, een document van betekenis is voor de jonge Rembrandt. Het aantal groeide tenslotte tot tien stuks, die alle bekend werden gemaakt in twee nummers van het Museum-bulletin.

Naast Rembrandt moet Rubens worden genoemd. Hier groeide het bezit van het Kabinet van 10 tot 17 bladen, waaronder de twee grote schetsen waarschijnlijk uit het jaar 1625 samengesteld uit herinneringen aan een bezoek aan

Fontainebleau. Ook over deze aankoop verscheen een verhelderend betoog, waarin duidelijk het belang van deze twee tamelijk veronachtzaamde stukken werd aangetoond.

Het zou te ver voeren op alle vondsten te wijzen, die door Van Regteren Altena in deze jaren zijn gedaan. Een zeer speciale voorkeur voor afbeeldingen van natuurhistorische aard moge nog worden genoemd, omdat deze zo typerend is voor zijn wijde belangstelling, die ook buiten de kunstgeschiedenis kan gaan. Zij bleef in dit geval met de beeldende kunst verbonden, maar zij werd ingegeven door zijn echte liefde voor de levende natuur. Is het ook niet typerend, dat hij juist uit het werk van Rudolf Alt, de Weense aquarellist uit de XIXe eeuw, het simpele vaasje met gentianen koos, dat zo aandoenlijk natuurlijk is weergegeven, en dat hij bij een keuze uit Japanse tekeningen voor het Kabinet bij voorkeur bloemen en insectenstudies uitzocht? Onder zijn vele aanwinsten op dit gebied mogen twee belangrijke albums niet ongenoemd blijven: een boek met dierentekeningen voor Karel V, dat vroeger aan Lombard werd toegeschreven, en een tulpenboek van Jacob Marellus. Het zijn beide documenten van grote cultuurhistorische waarde. Onstuimig is de groei van het Prentenkabinet na 1948 zeker geweest, vooral als men haar vergelijkt met de voorafgaande stille jaren. Achter deze onstuimige en voor velen verrassende groei school overleg en inzicht, waarvan weinig naar buiten trad. Het lag niet in de aard van de Directeur om al te nadrukkelijk rekenschap af te leggen van zijn beleid. Hij is hierin zichzelf steeds trouw gebleven, een liefhebber, die de geheimen van het verzamelen en bestuderen slechts aan een kleine kring prijs kon geven. Mocht een enkele keer hiervan iets blijken, dan was dit alleen in het kleine verband van een kunstbeschuwing. Hierboven werd reeds gezegd, dat de vruchten van dit naar alle kanten zich uitstreckende verzamelen eerst op de lange duur tot hun recht kunnen komen. Over menige aanwinst is het oordeel immers nog niet ten volle gerijpt en het lag niet in de aard van Van Regteren Altena dit te forceren.

Aan het stimuleren van de belangstelling werd, hoewel in mindere mate, ook wel gedacht. Aan het eind van het jaar werden de aanwinsten van de afgelopen periode getoond en zo werd verantwoording afgelegd over het aankoopbeleid. Ook de steeds wisselende tentoonstellingen, aan allerlei onderwerpen uit de verzameling gewijd, zorgden ervoor, dat het contact met het publiek niet verloren ging. Maar Van Regteren Altena was behalve Directeur van het Prentenkabinet ook Hoogleraar in de Kunstgeschiedenis en derhalve ging zijn voorkeur toch uiteindelijk meer uit naar de bestudering van het ons toevertrouwde cultuurbezit dan naar het tentoonstellen. Hij bevorderde daarom in sterke mate het bijeen brengen van hulpmateriaal en het verzamelen van zoveel

mogelijk gegevens. Hier knoopte hij aan bij het werk, dat Van der Kellen en Moes voor de prentenverzameling hadden gedaan, beseffend dat het Prentenkabinet zonder een goede documentatie haar reputatie niet zou kunnen handhaven.

Overziet men het werk, dat in de jaren tussen 1948 en 1962 in het Prentenkabinet werd verricht, dan bespeurt men in alles de hand van een sterke persoonlijkheid. Dit kwam ten goede niet alleen aan de uitbreiding van de verzamelingen, die zeer ruim groeiden in dit betrekkelijk korte tijdsverloop, maar ook aan de gehele activiteit van het Kabinet, die sterk is opgebloeid sindsdien. Wij danken dit aan de Directeur, die in deze jaren, naast zijn Hoogleeraarschap, hieraan zijn beste krachten gegeven heeft.

Jan van Goyen, 'De Kraan'. Blad uit een schetsboek, vermoedelijk 1650 tijdens een reis langs de Rijn ontstaan. Geschenk van de Vereniging Rembrandt aan het Rijksprentenkabinet bij het afscheid van Professor Van Regteren Altena.

